

Nəsiminin yaradıcılığında hürufi görüşlər

Görkəmli Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri İmaməddin Nəsimi 1369-cu ildə Şamaxı şəhərində anadan olmuşdur. Nəsimigil nəsillicə seyid idilər. Bu səbəbdən Nəsiminin adının, ləqəbinin, təxəllüsünün qarşısına çeşidli qaynaqlar "Seyid" sözünü də əlavə etmiş, onu Seyid Nəsimi, Seyid İmaməddin, Mir İmaməddin kimi də tanıtmışlar.

Hürufiliyə gedən yol...

İlk gənclik illərindən onu səciyyələndirən keyfiyyət sığmazlıq idi ki, ömrü boyu müşayətçisi olaraq qaldı. Şamaxının münbit təhsil mühitində mükəmməl təməl savad alsa da, bu biliklərin çərçivəsi ona dar gəldi, daha geniş məkan aradı. Hürufiliyə səmt götürdü. Şeirlərində günün sabit din təfəkkürü ilə uyuşmayan məqamlar üzə çıxmağa başladı.

Onun bu qəbil şeirlərini oxuyan, özü də şair olan, "Julidəmu" təxəllüsü ilə yazan Şah Xəndan, qardaşının başına bələlər gələ biləcəyindən xoflandı. Məktub yazaraq Nəsimini qəlbindəki hər sirri şeirə gətirməyə, dilə-dişə düşməməkçün məxfiliyə riayət etməyə səslədi:

**Gəl bu sirri kimsəyə faş etmə,
Xanü xası aməyə aş etmə.**

Nəsimi isə öz içərisinə də sığmırdı, belə xəbərdarlıqla, lap ən aşkar hədə-qorxuyla onu məqsədindən yayındırmaq, tutduğu cığırda sapdırmaq müşkül idi. Dərya artıq dalğalanırdı, ləpələr məcradan çıxırdı.

Qardaşının nigaran beytinə Nəsimi şeir-lə cavab vermişdi:

**Dərya-yi mühit cuşə gəldi,
Kövn ilə məkan xüruşə gəldi.
Sirr-i əzəl oldu aşikara,
Arif necə əyləsin müdara?
Nəqqaş bilindi nəqş içində,
Ləl oldu əyan Bədəxş içində.
Küll-i yer ü göy həq oldu mütləq,
Söylər dəfə çəngü ney:"Ənəlhəq!"
İman ilə küfr bir şey oldu,
Dadlu ilə acı bir mey oldu.
Adəmdə təcəlli qıldı Allah,
Qıl adəmə səcdə,olma gümrah!
Cövhərindəki sığmazlıq şəkəri onu bək-**

taşiliyə yönəltdi. Amma bəktəşiliyin qəlbi Nəsiminin ölçüsündən balaca idi. Bəktəşilər çox olsa da, Nəsimi tək idi, tale onu gedilmiş yolla getməyə deyil, hələ ləpir düşməmiş yollara yönəltdirdi.

**Surətdə gərçi bəktəşi çoxdur
Nəsimi tək,
Mənidə adı hər həcərin kimiya
deyil.**

Aralandı bəktəşilərdən. Onu hürufiliyin ahənrübası cəzb edirdi. Hürufilərin öndəri Şeyx Fəzlullah idi. Həllac Mənsura sevgisinə görə Seyid İmaməddin "Hüseyni" olmuşdu. Fəzlullahın təxəllüsünü "Nəimi" idi, İmadəddin də ona oxşamaqçün köhnə təxəllüsünü "Nəsimi"yə dəyişdi. Təbrizdə doğulmuş Fəzlullah zəmanəsinin əsas elm sahələrini yeniyetməlik illərindən mükəmməl şəkildə qavrada da, çörəyini papaqçılıqdan çıxarırdı. Lakin onun alınına beş-on başa papaq tikməkdən daha əzəmətli bir vəzifə - yüzlülər, minlərlə beyinə ülgülər, düsturlar bağışlamaq, təzə bir fəlsəfi fəza doğurmaq yazılmışdı.

Hürufiliyin ana kitabı, baş dərslisi olan "Cavidanname"ni qələmə aldı.

"Məhhəbətname"si, "Ərşname"si, "Növmname"si də vardı. Amma onlardan heç biri "Cavidanname" kimi məşhur olub əl-əl, ürək-ürək, qafa-qafa gəzmədi.

O kitab Nəsiminin də beyninə işığını saldı. Və Nəsimi tapındı bu kitaba, bu ustada, bu təlimə:

**Fəzl-i həqdir vaqif-i əsrarımız,
Fəzl-i həqdəndir qamu ənvarımız.
Fəzl-i həq göstərmiş idi karımız,
Fəzl-i həqdir, fəzl-i həq memarımız.**

1386-cı ildə Fəzlullah hürufiliyin təbliği və ətrafına yeni ardıcıl yığmaqçün Şirvan gələndə artıq Seyid İmaməddin bir şair kimi ad çıxarmışdı. Cahana və cahanlara sığmayan bir Zirvə vəsiyyətnamənin tələb-

lərinə necə sığaydı? Boynuna alırdı ki, məsləki, fikri, qayəsi - ayəti onun özündən də güclüdür, uludur:

**Məndə siğar iki cahən, mən bu cahana sığmazam,
Gövhər-i laməkan mənəm, kövnü məkana sığmazam.
Kimsə güman ü zənn ilə olmadı həqq ilə biliş,
Həqqi bilən bilir ki, mən zənnü gümanə sığmazam.**

Hürufilik də, bəktəşilik də Nəsiminin təsiriylə Anadoluda dərin köklər atır, qanadını gərir. Məhz elə nüvvəsində siyasi niyyət-

lər olması onlarda da hakimiyyəti bu yolun yolçularıyla sərt davranmağa səfərbər edir. Bəktəşiləri sadəcə asmırlar, başını üzmlər, Sultan Murad zamanında onların neçəsinə od vurub diri-diri yandırdılar.

Nəsimi vəziyyətin tədircən mürəkkəbləşdiyini duyaraq yenə düzəlir yola. Bu dəfə İraq, Suriya səmtini götürür. O üç dildə-türkcə, farsca, ərəbcə yetkin savad və biliklər yiyəsiydi, hər üç dildə şeirlər yazırdı və "Divan"lar bağlamışdı. Bu səbəbdən məfkurəsini intişar etdirməkdə onun dil, nəzm, məhdudiyyəti yox idi.

**Haqqı gören gözlər gərəkdir ki,
mənim üzümü görsün,**

**Xudbin olan gözlər Allahın üzünü
necə görə bilər?!**

**Ey çöhrəsi Nəsiminin
gözlərinə işiq verən,
Məqsədi səni görmək olan
səndənsavayı kimi görər?!**

Salnaməçi rəvayət edir ki, Nəsiminin Allahın insanda təcəlla etməsinə nümunə olan bu şeirini onun şagirdlərindən biri Hələbdəki qələbəliklərdən birində ucadan söyləmiş. Qəzəli oxuyanı tuturlar, Allaha asi düşdüyünə görə çəkirlər dar ağacının ayağına.

Bu dəliqanlı cavan şeir özümünküdür, "Nəsimiyəm" deyir. Əhvalatdan xəbər tutunca Nəsimi tələsik həmin meydana yetişir, mərdliyə kişiliklə cavab verir, həqiqəti açıq, şagirdinin onu xilas etmək naminə bu şeirə sahib çıxdığını bildirir və günahsız gənci azadlığa buraxdıraraq özü divana təslim olur.

Sultan Müəyyəddinin əmri özünü çox gözlətmir:

"Dərisi soyularaq cəsədi Hələbdə yeddi gün əhaliyə nümayiş etdirilsin, sonra əlyaqları kəilsin..."

Nəsimi bir şair, bir şəxsiyyət kimi əqidsinə sadıq bir şəxs kimi tarixə qovuşur.

Onun qatilləri şairi fiziki cəhətdən məhv etsələr də, onun mənəvi qələbəsini ləğv etməyə qadir ola bilmədilər. Zəmanə Nəsiminin böyüklüyünü sübut etdi. O, bu gün Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində öz layiqli yerini tutmaqdadır. Nəsiminin şeiri, mənsub olduğu təriqət, əqidəsi öyrənilir tədqid edilir.

Azərbaycanda onun adı əbədiləşdirilmiş, altı yüz illik yübileyi böyük təntənə ilə qeyd edilmişdir.

Məşhur Azərbaycan yazıçısı İsa Hüseynov onun həyatından bəhs edən "Məşhər" əsərini yazmışdır. Romanın əsasında "Nəsimi" filmi çəkilmiş və tamaşaçıların rəğbətinə səbəb olmuşdur.

Nəsimi dilimiz, tariximiz, ədəbiyyatımız var olunca qiyamətə qədər bizimlədir. Biz gənclər onun irsini daim öyrənəcək və yaddaşlarımızda yaşadacağıq.

Oğuz Ayvaz